

КОСМАЧ - УНІКАЛЬНЕ УКРАЇНСЬКЕ СЕЛО НА ГУЦУЛЬЩИНІ

Дмитро ПОЖОДЖУК

Оспіване в піснях і легендах, змальоване в картинах, описане письменниками і науковцями, це карпатське село не має собі рівного в Україні. Космач називають столицею Гуцульщини, її серцем. Впродовж століть з'їжджаються сюди з усіх усюд митці, щоб пізнати і змалювати неповторну красу природи, народні звичаї, самобутнє мистецтво Космача. Що ж знаємо з його історії?

Перша письмова згадка про Космач датується 1412 роком. Село отримало назву ніби від вигляду першого поселенця, який мав космате волосся. Народні легенди оповідають також, що першим мешканцем Космача був чоловік, який називався Космачук. Сьогодні такого прізвища в Космачі не існує, не виявив його і дослідник Петро Сіреджук в інвентарях Космача за 1727, 1738, 1745, 1752 та 1780 роки. Автор цих рядків у селах Верховинського району зустрічав людей з прізвищем Космацька, а на Кримському півострові — Космач. Однак припускаю, що не село отримало свою назву від прізвища першого поселенця, а навпаки: вихідці з Космача, котрі поселилися на інших землях, мали прізвища Космач, Космацький, Космачук, які збереглися донині в Україні.

Численні архівні матеріали свідчать, що Космач — одне з найдавніших поселень Гуцульщини. Науковцями зі Львова в Космачі виявлено залишки стоянки первісної людини. В 1994 році археологи та історики зі Львова під час розкопок в урочищі Томчучино, на присілку Медвежому, провели дослідження досі незнаного в науці солевидобувного осередку тритисячолітньої давності. Як зазначає археолог Микола Бандрівський, під час розкопок у Космачі знайдено бронзове знаряддя типу наверхш, численні уламки стародавніх горщиків, корчаг, а також залишки кам'яно-глиняних печей для солеваріння, великих чорнолощених амфор діаметром до 60 сантиметрів, прикрашених канелюрами. Форма й орнаментация корчаг дуже близька до амфор культури Гава у Трансильванії. За насиченістю культурного шару (знайдено понад 470 кілограмів уламків посуду) ця пам'ятка є особливо унікальною. Народні легенди та перекази відносять постан-

ня Космача до часів Київської Русі¹. В легендах говориться, що першими поселенцями Космача ніби були молоді купці аж з Італії². Про це співається в ряді гуцульських пісень. Ось кілька рядків з двох із них:

*Той ой Космач файне село
З Клявзи до Рушора,
Бо Джульета поселилась
Перша у цих горах.
В Завоєлах із Нікосом
Удвох вони жили.
Отак то си у Карпатах
Люди розмножили...³*

Або:

*Ой підемо в Завоєли, у тисовий замок,
Та там вино мемо пити, що застане ранок...⁴*

Можна наводити й інші подібні фольклорні записи. Хоч від тих днів минуло багато століть, але й сьогодні є в Космачі такі назви: Акра й Завоєли, Клявза й Рушір — присілки Космача, Грегит — гірська вершина. Не беремося стверджувати, що Космач постав у часи Київської Русі — це справа істориків та археологів, які, на жаль, тут ще не все вивчили.

Пригадується, як свого часу комуністи запланували знищити в самісінькому центрі Космача каплицю і хрест на честь скасування панщини. З Косова порадили тодішньому парохові Космача забрати хрест на церковне подвір'я. Дали для цього відповідну техніку. Священик Василь Дуган зібрав церковний комітет і сказав, що треба взяти хрест на поле в цвинтар біля церкви Петра і Павла. Космачани не погодилися. Тоді знайшовся один гуцул Дем'ян Бербеничук, який згодився зробити це. Урядовці дали йому підмогу. Коли викопали хрест, то знайшли там скляну пляшку з документами, які свідчили, що цей хрест було споруджено в Космачі 1848 року, а посвятив його настоятель храму Преподобної Параскевії отець Матвій Мохнатчук. І встановлено його на роздоріжжі космацькими гуцулами Проданюком, Книшуком, Зизатчуком, Дзвінчуком... Голова сільської ради в Космачі заявив, що ті папери написані чужою мовою і він мусить передати їх до Косова аби там прочитали. Папери швиденько повезли до Косова і передали в КДБ, як це тоді вимагалось. Там і

закінчилася їх доля. Викопували хрест вночі і сподівалися, що там уже більше нічого немає. На досвітку голова сільради пішов туди чогось подивитися і здалося йому, що в глині щось чорніє. Торкнув це палицею і побачив великий круглий чорний горщик з накривкою. Вхопив під пахву і мерщій до сільради. Зачинився в кабінеті. Спробував горщик відкрити, але він був заварений живицею. Врешті-решт — відкрив. Побачив там тринадцять аркушів пергаменту, списаного дрібним почерком. Мова була незрозуміла. Зацікавило, що там написано. Зобов'язав прибиральницю Настю Варцаб'юк негайно привести в сільраду Ірину Новицьку, дочку Василя, 1910 р.н., яка закінчила два європейські університети і знала багато мов. Та прийшла.

“Я застала нашого голову сільради переляканого, як з хреста знятого”, — зізнавалася вона мені через декілька років. Він подивився на мене, наказав Половичисі аби та казала, що його немає і нікого не пускала до нього, а мені велів аби я тримала язик за зубами, бо інакше буду мати справу з КДБ. Дав мені читати той пергамент і сказав, що то було знайдено під хрестом. Я почала читати, хоч не все там розуміла, бо був він написаний болгарською мовою і не дуже чітким почерком. Але дочиталася, що писаний він чорнилом, отриманим шляхом заварювання лушпиння волоського горіха, і розповідає про історію Космача. Датований був 1236–1249 роками і розповідав, що 1236 року в Космачі було збудовано в той час церкву архістратига Михаїла з одною банею. Церква мала ззаду добудову, яка лучилася до іконостасу, а спереду подібної величини ганок з дверима, через який заходили парафіяни до церкви. Я зрозуміла, що писав цей літопис сам священник, який міг бути болгариним чи хорватом. Я навіть подумала, що в Карпати християнство могло прийти скоріше, ніж до Києва, від хорватів. В літописі кожного року писалася одна картка пергаменту. Досить докладно літописець описував напад татар на Космач і те, що гуцули повтікали від них у гори. Татари найбільше мордували жінок. Тоді багато жінок втекло до церкви, бо татари церкви не чіпали. Але вишло, що цього разу вони спалили космацьку церкву. Якраз тоді в Космачі була сильна повінь. Гуцули Космача, аби помститися татарам за спалену церкву і за замордованих односельців, відкрили на річці Пістиньці клявзу і

вода почала топити село. Татари — в паніці, намагалися втікати в гори, але звідти гуцули кидали в них камінням. З Космача не вдалося втекти жодному татарині. Всі були потоплені й побиті. Церкву вже на тому місці не відбудовували, бо там було спалено багато жінок. Поставили там гуцули лише високий хрест. Церковцю собі збудували вже на полудневому березі річки Тікачі. Літопис вцілів, бо зберігався у священника вдома. Священника татари не чіпали. Поки він добіг до церкви, то церква вже згоріла. Відтак знову були непевні часи і літописець пише, що перериває своє писання і закопує в глиняному горщику на тому місці, де була церковця святого Михаїла. Може збережеться для нащадків. Я дочитала останню сторінку, глянула на голову сільради, а він вихопив мені з рук пергамент і кинув у кухні у ватру. Я мало не зомліла від побаченого... Місце, де стояв хрест, швиденько зарівняли, каплицю розібрали, а на тому місці збудували будинок автостанції, який зараз переобладнано в “Молодіжний бар”. Виходячи із вищесказаного, не важко здогадатися, що голова сільради спалив Космацький Літопис, мабуть тому, аби ним не зацікавився КДБ і Космач знову не мав би спокою”.

Народні легенди і пісні твердять, що в Космачі було три цвинтарі. На пагорбі Мончіль був колись замок, а на присілку Завоєли — другий. Що перша назва Космача була Завоєли, а вже згодом виникла друга назва — Космач. Археологи з Санкт-Петербурга вважають, що пагорб Мончіль — то прадавній курган, на зразок скитських курганів. Небавом на Мончїлі вони розпочнуть розкопки. Одним словом, майбутнє може дати нам у Космачі нові відкриття.

Минуле Космача багате на цікаві історичні події. Космачани мужньо боролися з турецькими наїзниками, пізніше діяв тут загін опришків Олекси Довбуша. Легендарний ватажок опришків загинув у Космачі. Тут поставлено йому пам'ятник, а Михайло Дідишин на своєму подвір'ї збудував музей Довбуша. Справу Довбуша продовжив Федір Бойчук, який був уродженцем Космача. Він зорганізував загін опришків із космацьких гуцулів. Варто пригадати, що Довбуш щедро жертвував на будову та й сам брав участь у будівництві в Космачі церкви святої Параскевії⁵.

Космач належав кілька століть до Польщі, а згодом — до Австро-Угорщини. На

мешканців накладались великі податки. Тоді місцеві гуцули вирішили піти до Відня просити цісаря Франца-Йосифа про зменшення податків. Дванадцять верховинців одяглися у космацьку ношу й вирушили до Відня. Цісар прийняв їх досить тепло. Його зацікавила космацька ноша і він запросив своїх гостей приїхати до Відня з показом гуцульського весілля. Згодом таке весілля приїхало до Відня, але перед тим на майдані перед церквою Петра і Павла зібрався весь Космач, створили спеціальну комісію і стали вибирати найкращого парубка і найкращу дівку, яких згодом призначили князем і княгинею на весілля. Чи не був цей конкурс краси першим на наших землях? Князем тоді громада вибрала Брія Вінтоняка, його старшим дружбою — Олексія Клапцуняка⁶. Космачани показали своє весілля в цісарській палаті. Франц-Йосиф та австрійські вельможі насолоджувалися космацькою музикою, танцями і піснями, зі смаком їли гуцульські страви⁷. Голова Австрійської держави подарував молодому подружжю з Космача спеціальні медалі зі своїм зображенням та багато грошей як віно (посаг), за яке вони купили собі ділянку поля.

Австрійський цісар запросив космачан приїхати до Відня вдруге з хором. Гуцули його прохання виконали. Між цісарем і Космачем зав'язалася дружба, що рідко траплялося. Тоді Космач майже повністю було звільнено від податків. На знак пошани до цісаря в космацьких хатах поруч з іконами ставили портрети цісаря і членів його родини. Кожна сім'я мала за велику честь тримати в своїй хаті портрет Франца-Йосифа. Ці портрети зберігаються ще й досі в хатах старожилів.

Отак сторінка за сторінкою писалася історія Космача. В селі було відкрито першу на Гуцульщині читальню "Просвіти"⁸. Тут були відомі в Галичині підприємства видобутку озокериту. У 1939 році Космач, як і всю Галичину, захопила Червона армія. Від того часу для космачан настали чорні дні. Тривали вони аж до початку "перебудови". Протягом цих десятиліть правляча комуністична партія вважала Космач якщо не центром націоналізму, то "бандерівським кублом", сталінські репресії гірко відбилися на долі сотень космачан. У Космачі в роки Другої світової війни міцно закріпилися сили Української Повстанської Армії. Взимку

1944–1945 років у Космачі було розташовано дев'ятнадцять сотень УПА⁹. В 1944 році було проголошено Космацьку незалежну республіку¹⁰. Про те, що тоді для України значив Космач, маємо багато свідчень.

Минав час. Закінчилась війна. В Космачі заснували колгосп, проте космацькі гуцули швидко зліквідували його. Сотні волелюбних космачан опинилися на еміграції в Канаді, США, Бразилії, Венесуелі, Великій Британії, Німеччині, Франції, Австралії і в концтаборах Росії та Казахстану. В концтаборах відбували строки жителі Космача: Петро Палійчук з родиною, Василь Пожоджук, Юра Линдюк, Параска Боб'як, Петро Варцаб'юк, Олекса Костюк, Олена та Іван Махначуки, Марія Варцаб'юк, вчителька з Завоелів Анна Никорович, Параска Вагелюк, Іван Карп'юк з родиною і десятки-десятки інших. Тут було арештовано і вивезено на каторгу історика Валентина Мороза, а згодом і космацького священника Василя Романюка. Вже після звільнення з ув'язнення отця Василя Романюка було висвячено в Космачі на владика Ужгородського і Хустського. А невдовзі єпископ Романюк був обраний патріархом Київським і всієї Руси-України. Значних поневірянь у Космачі зазнали віруючі греко-католики. Було спалено церкву Преподобної Параскевії.

Історія Космача тісно пов'язана з біографією Олекси Новаківського, Михайла Мороза, Григорія Смольського, Святослава Гординського, Едварда Козака, Степана Луцика, Ольги Рем, Антона Мороза, Мирона Левицького, Філарета Колесси, Ірини Вільде та ін.

Мешканці Космача, крім художніх обдаровань, відзначаються досить високим рівнем громадянської свідомості. У 1990 році, коли в Україні спостерігалось піднесення руху за перебудову, гуцули Космача стали в живий ланцюг на трасі "Житомир — Київ" у День злуки всіх українських земель. А ще перед цим хор космацької церкви Петра і Павла співав Службу Божу у Володимирському соборі в Києві. Коли сталася трагедія в Чорнобилі, космацький народний ансамбль пісні і танцю їздив туди з концертами для ліквідаторів наслідків Чорнобильської катастрофи. Численні делегації космачан брали участь у роботі Першого всеукраїнського конгресу писанкарів (1992 р.), представляли мистецтво Космача на багатьох етнографічних ярмарках, фестива-

лях і виставках декоративно-прикладного мистецтва. Космач відомий всьому світові своїми писанками¹¹, вишивками¹², народною ношею¹³, звичаями та обрядами¹⁴, майстрами музичних інструментів¹⁵... Сьогодні в Космачі працює кілька сотень майстрів декоративно-прикладного мистецтва.

Жителі Космача вміють будувати гарні будинки, церкви. Будівельні бригади з Космача працюють у Польщі, Чехії, Росії та в різних регіонах України. Свого часу гуцули з Космача працювали навіть на спорудженні Олімпійського комплексу в Москві. Космацькі гуцули працювали на лісорозробках, як це було модно колись називати “в бутині” і то не лише на Гуцульщині, а й на Лемківщині, Бойківщині, часто в Естонії та Латвії. Космацький гуцул Гриць Гавришук, син Василя, дійшов від простого лісоруба до керівника тресту “Прикарпатліс”. Він був депутатом Верховної Ради Союзу п’яти скликань (на п’ятій сесії мав виступ)¹⁶. Багато доброго зробив для Космача. Завдяки Григорію Гавришуку в Космачі споруджено Народний дім у центрі села, а біля нього встановлено погруддя Тараса Шевченка. Він посприяв у спорудженні великого форельного комплексу в Космачі, де багато космачан мали роботу. Він був патріотом свого села і патріотом України. Його дружба з Михайлом Морозом, Микитою Семчуком, його фотографії з вояками УПА є свідченням того, що це була справді велика і чесна особистість не лише в історії Космача, а й в історії України. Про нього як керівника великого підприємства, депутата, державного діяча письменник Терень Масенко написав книгу¹⁷.

У Космачі Григорій Смольський написав чудову повість “Олекса Довбуш”, а письменниця Ольга Луцик-Рем з Америки — п’єсу “Князі гуцульських полонин”¹⁸. Сьогодні слава про космацьких митців вийшла далеко за межі України. В Парижі живе талановита малярка Марія Марчак, в Торонто — обдарований скульптор Михайло Юсипчук, в Івано-Франківську — унікальна майстриня з обробки шкіри Арсенія Кисилчук, у Коломиї — самотня майстриня народного українського одягу Анна Вінтоняк¹⁹... Усі вони — уродженці Космача. На основі матеріалу, зібраного в Космачі, Валентин Мороз написав свою знамениту “Хроніку опору”. Заслуженою славою користуються дослідники мистецтва і ремесел Космача Володимир Шухевич²⁰, Оскар Коль-

берг²¹, Давид Гоберман²², Василь Скуратівський²³, Володимир Качкан²⁴, Раїса Захарчук-Чугай²⁵, Тетяна Кара-Васильєва...²⁶

За останні роки історією Космача, його мистецтвом, природним довкіллям зацікавилися науковці, насамперед історики: Петро Сіреджук, Олена Никорак²⁷... При Українському науково-дослідному інституті гірського лісівництва імені Пастернака працює Микола Сіреджук, який також народився в Космачі. Він розробляє тему “Лісівничо-екологічні особливості відтворення лісів північно-західної частини покутсько-буковинських Карпат”. Питання екології сьогодні для Космача, як і для всієї України, надзвичайно актуальне.

У Космачі рубають ліс і везуть його в усі усюди. І от не так давно природа вже дала сигнал про те, що вона розгнівалася на Космач і зсунула цілу гору на хату Миколи Скварича, який проживає на присілку Плаюци. Це лише один такий випадок у Космачі, а що буде, коли посунуться гори біля водоспаду в Рушорі? Це питання наче ще мало тривожить урядовців. Більше того, дожився Космач, що вже козулю чи оленя, кабана чи борсука в його лісах не часто побачиш, бо облави тут на звірину влаштовувались такі, що аж ліси тяжко-важко стогнали.

Попри всі свої негаразди, попри всі проблеми і болі Космач, як і вся Гуцульщина, як і вся Україна, впевнено входить у третє тисячоліття. Бо в третьому тисячолітті в Космачі стануться значні зміни. Віриться, що в третьому тисячолітті краще запрацюють закони України, поліпшиться добробут населення, припиниться масове вирубування лісів, і на території Космача, як і в сусідніх селах, буде зразковий національний природний парк. Якби мала Австрія чи Швейцарія таке село як Космач, то воно давно стало б центром туризму і приносило б величезні прибутки. Сьогодні в Космачі вже є база відпочинку київської фірми “Оболонь”, але вона ще далека від європейського зразка. Туризм у Космачі — справа майбутнього. Бо якщо в Космачі спорудити сучасні туристичні комплекси, привести до ладу дороги, водити туристів до народних майстрів на екскурсії — то слава Космача ще більше поширится в світі. І до того ж, місцеве населення буде більше мати роботи, а народні майстри — ринок збуту своєї продукції. Чудові талановиті

народні майстри живуть у Космачі. Уміють вони веселитися, вміють і творити²⁸. Космач може повернути до себе значно більшу увагу заможних людей України (навіть з Києва), котрі могли б тут в ширших масштабах споруджувати для себе відповідні оселі.

На Першому міжнародному з'їзді писанкарів у 1992 році було прийнято ухвалу, в якій наголошувалося: "З'їзд також звертається до відповідних служб президентської адміністрації Івано-Франківської області з проханням сприяти відкриттю в с. Космач Косівського району Школи українського народного мистецтва з розширеною спеціалізацією — "писанкарство", "вишивка", "ткацтво"²⁹. Як не прикро, а й ця ухвала в Косові та Івано-Франківську тривалий час ігнорували, бо на Космач з часів радянської влади дивилися, як на малоперспективне село.

Як сказав колись великий Шевченко — дивно якимось діється між нами. Хіба не так? Бо як інакше розуміти, що мистецтво Космача, його культуру добре бачать в Києві чи Америці, Москві чи Санкт-Петербурзі, а в Прикарпатті ще не всі. А Космач справді треба знати і любити всім. Тут, що не хата — то майстер, митець, якому руки треба цілувати, за життя пам'ятник ставити... На всій Гуцульщині, навіть в цьому краю народних майстрів, де рідко який житель не володіє досконало хоч би одним традиційним ремеслом, виділяється село Космач... Тому в Космачі має бути зразковий музей... Час поширити на Космач статус заповідних сіл. Маємо пильнувати за тим, щоб і надалі ніщо не псувало його унікального вигляду, щоб нові споруди відповідали загальному стилю, а старовинні забудови належно оберігались. Беремо ж ми під охорону такого типу село, оголошуємо заповідними райони чи навіть цілі міста, що становлять особливу цінність. Такий режим потрібен Космачу. Селу, де природа і люди створили гармонійне ціле, що викликає гордість за славі справи наших предків і за сьогодишню сільську новизну, за талант народу-художника³⁰... На жаль, не надають належного значення розвиткові народного мистецтва в Космачі і урядовці та дирекції семи космацьких загальноосвітніх шкіл та школи мистецтв. Приміром, аж до останнього часу у Космачі не вчили на боднаря, майстра обробки шкіри, кушніра чи кераміста. В Космацьких школах діти навчалися хіба що писати пи-

санки та вишивати. Потрібно більше навчати школярів азам ткацтва, різьблення і боднарства. Так, у середній школі славетний космацький ткач Дмитро Линдюк, син Андрія, міг би добре навчити дітей ткацтва; єдиний боднар на Гуцульщині, який вміє виготовляти пасковики, Андрій Івасюк — боднарства, вишивальниця Гафія Чорняк — вишивати, а Явдоха Дзвінчук — плести кошики з ліщини. В неповній середній школі на присілку Бані, міг би вчити дітлахів боднарства Лукин Полагнек, ткацтва — Михайло Кравчук, вишивки — Наталя Палійчук, виготовляти дерев'яні скульптури — Микола Палійчук. В неповній середній школі на присілку Ставник Василь Бойчук, син Василя, міг би вчити дітей робити дрімби, Марія Бойчук — писанкарства, Марія Вінтоняк — ткацтва. Бо хто ж продовжить славу космацьких митців завтра? Приємно, що в Космацькій середній школі навчає школярів писанкарства справжній знавець цієї справи, учасниця Першого міжнародного з'їзду писанкарів (1992 р.) Марія Дзвінчук, а в неповній середній школі присілка Рушір — Анна Бодруг, дочка Курила, вихованці якої не раз ставали лауреатами міжнародних конкурсів дитячої писанки. Але таких людей є одиниці та й не завжди охоче йдуть їм назустріч дирекції шкіл. Безумовно, настане час, коли в Космачі буде і училище писанкарства, і належне ставлення до писанкарів з боку чиновників.

Віriamo, що буде в Космачі і спеціальна фірма, котра експортуватиме космацькі писанки в різні країни, бо вже й тепер космацькі вироби люблять у багатьох куточках світу, а уродженка Космача Явдоха Кушнірчук свого часу писала писанки навіть для президента США Рональда Рейгана та американських конгресменів.

У перспективі в Космачі може діяти і фірма, яка виготовляла б різні чаї з карпатських цілющих зел, які мали б значний попит. Зважаючи на те, що Космач здавна славився своїми солеварнями, в Космачі могла б діяти і фірма коркування соляної води в пластикові пляшки для соляних ванн, які сьогодні доволі широко застосовуються в українській медицині. Особливо великі прибутки для Космача могла б дати вода "нафтуса", якої в Космачі немало. Є в цьому селі й інші лікувальні води.

Ще на початку століття Космач славився в Галичині своїми нафтовими копальнями.

Сподіваємося, що на великих глибинах геологі ще відкриють в Космачі поклади нафти, а можливо й газу.

Особливе місце тут мав би знайти спорт, бо ще за часів Польщі в Космачі був чемпіон Галичини — Андрій Кіф'як. Славу космацького лижваря мають продовжити наші сучасники.

За будь-якої пори — взимку, весною і влітку — до Космача ідуть з усіх усюд письменники, художники, артисти, політичні діячі, студенти... Ідуть з Парижа, з Сіднею і Вашингтона, Лондона і Торонто... Тут були не так давно керівник балету "Веселка" з Австралії Наталя Тиравська, голова Світової федерації українських жіночих організацій Оксана Соколик, танцюристи балету "Степи" з Франції, колишній генеральний секретар Світового конгресу українців Ярослав Соколик з Канади, 88-літній академік Петро Тронько з Києва. Всіх їх радо вітав Космач — справді своєрідна столиця Гуцульщини. Після відвідин Космача, Михайло Білас зізнавався відомому літописцю Гуцульщини академіку Володимирові Качкану:

"Якось приїхав я до Космача, сиджу собі на пагорбку, дивлюся, як довкіл гори купаються у вогні: горить черлено бук, жовтизна клен, аж небо від того стало фіолетуватим... А там неподалік приходять та вмощуються два молодики й одразу — пензлі в руки. Не втримався, кажу їм: "Що ви малюєте, хлопці? Та хіба таку красу можна раз-два змалювати, ви ж надивляйтесь, вдихайте її у легені, у кров, беріть у серце й душу..."³¹

Дуже добре — поетично, образно сказано: беріть цю красу у серце! Тож хай квітне гуцульське село Космач, славне своєю історією, красою природи і своїми талантами! На радість, на втіху рідній нашій неньці Соборній Україні!

с. Космач
Івано-Франківської обл.

1 Бандрівський М. та ін. Старожитності Косівщини. Історичні нариси. - Івано-Франківськ, 1997. - С. 68.

2 Походжук Дмитро. Космач - столиця Гуцульщини. Гуцульщина. - Торонто, 1992, ч. 29.

3 Записав Дмитро Походжук від Н.О.Кірашук, 1907 р.н., в Космачі.

4 Записав Дмитро Походжук від Г.І.Кушнірчука, 1904 р.н., в Космачі.

5 Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. - Чикаго, 1985. - Т. II. - С. 270-281.

6 Походжук Дмитро. З космачан зробили папуасів // Гуцульський край, 1998, 5 грудня.

7 Іваничук Роман. Шрами на скалі. - Львів, 1987. - С. 196.

8 Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. - К., 1995. - С. 14.

9 Космацька Республіка // Український Самостійник, 1957. - Ч. 2-3.

10 Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. - Чикаго, 1985. - Т. II. - С. 454.

11 Цегельська Олександра. Космацькі писанки // НТЕ, 1967, ч. 2.

12 Смольський Григорій. Космацькі виставки // НТЕ, 1968, ч. 1.

13 Война Володимир. Многоцвітє Космача // Наука і релігія, 1980, ч. 8.

14 Походжук Дмитро. Українське весілля // Вільна думка. - Австралія, 1999, ч. 1-3.

15 Космацький Страдіварі // Гуцульщина. - Торонто, 1999.

16 Сіреджук П. У Карпатах Жовтень зорі засвітив // Радянська Гуцульщина, 1975.

17 Масенко Терень. Під небом Гуцульщини. - К., 1961.

18 Луцик Рем-Ольга. Князі гуцульських полонин. - Торонто, 1984.

19 Ганна Вінтоняк. - К., 1983.

20 Шухевич Володимир. Гуцульщина. - Львів, 1899-1908.

21 Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. - Krakow, 1882-1889, t. 1-4.

22 Гоберман Д. Н. Искусство гуцулов. - М., 1980.

23 Скуратівський Василь. Посвіт. - К., 1988.

24 Качкан Володимир. Світло високого дня. - Ужгород, 1989.

25 Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка. Західні області УРСР. - К., 1988.

26 Кара-Васильєва Т.В. Творці дивосвіту. - К., 1984.

27 Никорак О.І. Сучасні художні тканини Українських Карпат. - К., 1988.

28 Боднар Ігор. Орнаментика карпатських вишивок // НТЕ, 1969, ч. 2.

29 Матеріали науково-практичної конференції "Писанка - символ України" з Міжнародного з'їзду писанкарів 27 вересня 1992 року. - К., 1993. - С. 122-123.

30 Федорів Роман. Плуг у борозні. - Львів, 1979. - С. 202.

31 Качкан В. Світло... - С. 84.